

Skok, Petar (143) Considerations sur le plus ancien istro-roman, *Festschrift J. Jud, Romanica Helvetica* XX, Geneve - Zürich, str. 472-485

Šipka, Milan (1989) Potreba, značaj i perspektive proučavanja jezika i kulture Roma, *Jezik i kultura Roma...*, Sarajevo, str. XXXIII-XXXIX;

Škiljan, Dubravko (1986) Prolegomena našoj jezičnoj politici, *Kulturni radnik* XXXIX/1, Zagreb, str. 50-71;

Škiljan, Dubravko (1988) Jezična politika, Zagreb;

Tekavčić, Pavao (1967) Današnji istroromanski dijalekt Vodnjana, *Rad JAZU* 348, Zagreb;

Magomet I. Isajev (*Moskva*)

RJEŠAVANJE JEZIČKIH PROBLEMA MALOBROJNIH NARODA SSSR-A

Za oznaku pojma "malobrojni narodi" u sovjetskoj sociološkoj literaturi postoje takođe termini "male narodnosti" i "mali narodi". Razumije se, koristeći se tim terminima niko nema za cilj da vrijeđa nečije nacionalno dostojanstvo, odlično shvatajući da kako narodi tako i njihovi jezici ne mogu biti "mali" ili "veliki". Pa ipak postoje na desetine naroda koji se odlikuju nizom specifičnosti. Prije svega to je malobrojnost svakog od njih - od nekoliko stotina do nekoliko desetina hiljada ljudi.

Druge specifičnosti tih naroda sastoji se u nepostojanju ili relativno slabome razvoju pismenosti kod njih. Sa svoje strane, to povlači za sobom slabo korišćenje maternjeg jezika u narodnom obrazovanju, u kulturi.

Po pravilu, kod tih je naroda dobila široku rasprostranjenost dvojezičnost, a koji put i trojezičnost.

Što se tiče konkretnog spiska malobrojnih naroda, njih je svrsishodno predstaviti po tri regiona u kojima živi njihova apsolutna većina (Sjever i Sibir; Kavkaz; Srednja Azija).

Jedna od specifičnosti 26 malih narodnosti Sjevera i Sibira jeste njihova razbacanost na ogromnim područjima. Dovoljno je istaći da teritorija na kojoj žive zauzima 64% ukupne površine RSFSR.

Osim toga, kompaktnost naseljenosti obično je minimalna, što ima za neposrednu posljedicu veliku dijalekatsku razućenost svakog od jezika. Sve to treba pomoći sa nacionalnom zaostalošću pa ćemo imati etno-socijalnu sliku koju je zatekla oktobarska revolucija.

Naučnici su dosta učinili na razjašnjavanju osobenosti uređenja i funkcionisanja jezika Sjevera i Sibira. Kao rezultat velikog rada za 14 naroda stvorena je pismenost na latiničkoj osnovi. Kasnije, krajem 30-ih godina sve pismenosti naroda Sjevera i Sibira (kao i mnogobrojnih drugih naroda SSSR-a) bile su prebačene na ćirilicu.

Prema tome, pošto se nisu kako treba učvrstili na bazi latinice, temelji pismenosti bili su uzdrmani, što se samo po sebi već negativno odrazilo i još uvijek odražava na kulturnom uzdizanju narodâ. Kasnije su neke narodnosti (Itelmeni, Saami, Ugedejci, Šorci) sasvim izgubili svoju pismenost. Preostale pismenosti takođe se često nisu razvijale u punoj mjeri. Uzroci toga nipošto nisu lingvističkog karaktera, već čisto socijalno-ekonomskog.

Radi se o tome da u jeku frontalnog osvajanja Sjevera i Sibira nije dovoljno uzimana u obzir krhkost i ranjivost sredine življenja malih naroda. U procesu izgradnje industrijskih preduzeća pričinjava se šteta jelenskim pašnjacima i mresti-

lištima riba. U isto su vrijeme upravo uzgoj jelena i ribolov činili osnovu privrednog života i svakodnevnice malih narodnosti. Posebno su 50-80-e godine odigrale dramatičnu ulogu u životu malih naroda Sjevera. Upravo tih godina oni su izgubili osnovni dio svojih nomadskih boravišta pa su bili prinudeni da promijene tradicionalni način života, pošto su se premjestili u industrijske gradove i luke. Razvojem industrije Sjevera i Sibira, uključivanjem u nju domorodačkih naroda nanosena je nepopraviva šteta tradicionalnoj kulturi, uključujući maternje jezike takvih narodnosti kao što su, naročito: Eskimi i Nihvi, Saami i Selkupi, Hanti i Mansi, Evenci i Ulči, Nanajci, Eveni, Korjaci i drugi.

U toj ne baš jednostavnoj situaciji javnost s pravom postavlja pitanje neophodnosti hitnog preduzimanja niza mjera koje bi bile u stanju da zaustave dalje komplikovanje socijalne situacije kod naroda Sjevera i Sibira i da dovedu do preporoda njihovih nacionalnih kultura i maternjih jezika. Između ostalog, postavlja se problem daljeg razvoja postojećih pismenosti i njihova stvaranja za narodnosti bez pisane tradicije. Postavlja se takođe pitanje prelaska osnovne škole na nacionalni jezik.

Što se tiče malih narodnosti Kavkaza, oni su raznorodni po mnogim pokazateljima, kao što su: brojnost, postojanje ili nepostojanje pismenosti i dr. Pismenost na svojim jezicima imaju najkrupnije od njih: Karačajevci (13.000 ljudi), Adigejci (109.000), Lakci (100.000), Tabasarani (75.000), Balkarci (66.000), Nogajci (60.000), Abazini (29.000), Tati (22.000). Ostali malobrojni narodi Kavkaza nemaju pismenost.

Sve male narodnosti Kavkaza su dvojezične, a ponekad višejezične. Međutim, to je ona vrsta dvojezičnosti u kojoj maternji jezici postepeno gube svoju poziciju. Posebno se to odnosi na jezike bez pisane tradicije čije se društvene funkcije najčešće ograničavaju porodičnim životom. Međutim, uzbunu izaziva i položaj jezika na kojima postoji pismenost. U nedostatku nacionalnih škola ti se jezici često koriste u veoma ograničenim sferama (u domaćem svakodnevnom životu, u slabo razvijenoj umjetničkoj literaturi i dr.).

Sve to uznemirava javnost odgovarajućih narodnosti. Ističu se različiti putevi ispravljanja postojeće situacije.

Jedni predlažu da se stvori abeceda za sve narodnosti s tim da se nastava u osnovnoj školi izvodi na maternjim jezicima. Drugi smatraju nesvrishodnim izradu novih pismenosti, a predlažu da se sva pažnja usmjeri na razvoj postojećih književnih jezika. Što se tiče naroda bez pisane tradicije, smatra se neophodnim da im se stvore svi uslovi za najskorije ovladavanje bilo kojim drugim jezikom. Treći se slažu sa poslednjim gledištem. Međutim, smatraju neophodnim da se izradi abeceda za tri najkrupnije narodnosti bez pisane tradicije: Agule (12.000 ljudi), Rutulce (15.000) i Cahure (14.000).

U Srednjoj Aziji postoje na desetine malih narodnosti. Uglavnom to su pamijski narodi koji su se stopili sa Tadžicima u jednu naciju i koji žive u Gorno-Badahšanskoj autonomnoj oblasti (GBAS) Tadžičke SSR. Obično se zovu "pamijskim Tadžicima",

"pamijskim narodnostima", "Pamijsima", "Badahšancima" ili jednostavno po nazivu pojedinih narodnosti - "Šungancima", "Rušancima", "Bartangcima", "Iškašimcima", "Jazgulamcima" itd. Karakteristično je da je pamijskojezično stanovništvo raseljeno u ovoj ili onoj mjeri i u inostranstvu - u glavnom u Avganistanu, zatim Kini, Indiji i Pakistanu.

O broju pamijskih malih narodnosti sada nema direktnih i zvaničnih podataka. Stvar je u tome da su posljednji popisni podaci dobijeni 1939. godine (oko 38.000 hiljada ljudi). Otada, kao što je poznato, obavljena su četiri popisa stanovništva (1959, 1970, 1979, 1989), ali se već u njihovim materijalima nijednom pamijske narodnosti nisu izdvajale od Tadžika.

Malobrojnost i etničko šarenilo stanovništva Pamira prirodno su doveli do dvojezičnosti, kod koje kao druga komponenta dolazi tadžički jezik. U godinama sovjetske vlasti u oblasti veliku rasprostranjenost dobio je takođe ruski jezik. To je dovelo do obrazovanja dosta stabilne trojezičnosti.

Kao jezici zvaničnih ustanova, preduzeća, štampe, radija, političke i kulturne djelatnosti služe tadžički i ruski. U isto vrijeme u porodičnom krugu na Pamiu se upotrebljavaju uglavnom maternji jezici i dijalekti.

Danas postoje različiti prijedlozi u odnosu na usavršavanje jezičkog života Pamiraca.

Jedni smatraju da jezici pamijskih narodnosti bez pisane tradicije nemaju perspektiva za dalji razvoj. Stoga kod Pamiraca treba ojačati nastavu tadžičkog jezika, što će doprinosti daljoj kulturnoj integraciji Pamiraca i Tadžika u jednu naciju. Prema drugom gledištu djeca u porodici vladaju samo svojim jezicima i dijalektima. Zato je u školi neophodno pojačati proučavanje ruskog jezika, na kome će se kasnije izvoditi nastava tokom čitavog školovanja. Postoji još i treće mišljenje. Prema njemu svrsishodno je stvoriti pismenost na svim pamijskim jezicima i uvesti na njima nastavu u osnovnoj školi. Zatim treba prebaciti nastavu na tadžički jezik, a lokalne jezike predavati tokom čitavog školovanja u srednjoj školi kao poseban predmet.

Osim navedena tri regiona (Sjever i Sibir, Kavkaz i Srednja Azija) nekoliko malih narodnosti živi u drugim mjestima: Vepsi (17.000) - u Lenjingradskoj, Vologodskoj oblasti i Karelskoj ASSR; Ižorci (2.000) - u Kingisepskom i Gatčinskom rejonu Lenjingradске oblasti, Karaimi (7.000) u USSR i Litvanskoj SSR, Livi u Telsajskom rejonu Litvanvske SSR i dr.

Međutim, sudbina svih malih narodnosti u opštim svojim crtama, kao što smo vidjeli, jednotipna je.

Pretpostavke za nastalu složenu etno-lingvističku situaciju imaju dvostruk karakter.

U jednom slučaju vidimo objektivne razloge. Među njima osnovni su malobrojnost svake narodnosti, koji put njena teritorijalna raštrkanost i dijalekatska rascjepkanost što iz toga proističe i dr.

Među subjektivnim razlozima koji komplikuju etno-lingvističku situaciju potrebno je istaći prije svega deformacije nastale u prošlosti pri provođenju nacionalno-jezičke politike. To se ispoljilo u nedostatku dužne pažnje prema specifičnim uslovima postojanja svakog malog etnosa. Poznato je da su pri razmatranju problema navedenih regiona obično poseban prioritet imali krupni privredni ekonomski projekti, a u odnosu privrednih i kulturnih potreba malih narodnosti primjenjivao se takozvani "princip onog što ostaje".

Takva opštedržavna politika zaoštravala se u bazi, gdje su predstavnici većih etnosa i nacija nastojali da na svaki način "rastvore" male etnose u sredini svojih nacija. Otud "neprimanje" jednih pismenosti i "prazan hod" drugih i sl.

Sada se ističu razni prijedlozi i projekti čije će ostvarenje stvarno pomoći poboljšanju objektivnih uslova za dalji razvoj nacionalnih jezika i kultura malih narodnosti SSSR-a.

Na žalost, ne može se i bez krajnosti. Tako, neki naučnici predlažu stvaranje pismenosti apsolutno na svim jezicima, bez uzimanja u obzir niza objektivnih uslova. Ne uzima se u obzir da dvojezičnost za njih dolazi kao sudbina i istorijska neophodnost, a ne kao inat nekih "zlih ljudi".

Da se opet ne ode u drugu krajnost, smatramo da je neophodno duboko razmotriti kao subjektivne tako i objektivne razloge zbog kojih se tako jako zaoštrila etno-lingvistička situacija kod malih narodnosti. Samo pod uslovom nepristrasne analize svih uzroka, mislimo, može se naznačiti naučno provjeren kurs ka ispravljanju grešaka i sprečavanju novih.

Jedno je jasno: sa ovim pitanjima ne treba čekati, pošto su mnogi "mali" jezici i kulture na rubu propasti, odnosno nalaze se na granici potpunog nestanka.

Ibrahim Bakić (Sarajevo)

JEZIČKO PITANJE KOD JUGOSLOVENA

1.

Sam naslov teme može djelovati zbunjujuće posebno za inostranog čitaoca ako se ne bi objasnilo značenje kategorije Jugoslaven. U tome se, zapravo, nalazi i dobar dio motiva da se, u okviru zadane teme naučnog skupa, problematizira pitanje jezika Jugoslavena. Naravno, pošto po obrazovanju nisam lingvist, ispričilo mi se niz problema i teorijske i empirijske naravi koje su ograničavajuće uticale na mogućnost razmatranja lingvističkog aspekta jezika Jugoslavena, tako da ću se nužno zadržati prije svega, na socijalnoj strani pitanja i to u kontekstu nacionalnog pitanja u Jugoslaviji i upotrebe jezika u uslovima njene višenacionalne struktuiranosti.

2.

Kategorija Jugosloven, koja je postala sastavni dio statističke i empirijske nomenklature i nacionalne strukture jugoslovenskog društva, jeste novijeg datuma i figurira kao mlada kategorija. Upravo zbog toga o Jugoslovenima kao posebnom identitetu u jugoslovenskom nacionalnom pluralizmu postoje različita i kontroverzna stvaranja i stanovišta. Istorija konstituisanja i razvoja jugoslovenskih naroda veoma je protivrječna i složena. Ona se posebno očituje u činjenici da su se razvijali i egzistiraju samostalno i nezavisno jedni od drugih, ali su taj njihov razvoj i egzistentnost uvijek bili međusobno uslovljeni, tako da se može kazati da je njihova istorija bila, u suštini, sudbina i nužnost njihovog zajedničkog življenja kao razloga i uslova opstanka. Ta uslovljenost pokazuje se ne samo u odnosima među njima već i socijalno-kulturnoj (etničkoj-kulturnoj (etničkoj) strukturi koja se kod većine jugoslovenskih naroda podudara. Usred tih protivrječnosti, ali uporedo sa nacionalnim idejama i pokretima, na tradicijama prednacionalnih, etničko-kulturnih procesa i pokreta, nastaje i razvija se ideja o zajedništvu (zajedničkom životu) jugoslovenskih naroda. Prvi razlozi i motivi za to nalaze se u zajedničkom jeziku i etničko-kulturnim sličnostima, što će se pokazati naročito među pristalicama ilirskog pokreta. Iz ilirskog pokreta razvijaju se širi kulturni i politički pokreti i ideje o ujedinjenju jugoslovenskih naroda u jedinstvenu naciju, pa onda u jedinstvenu državu uz uvažavanje etničkih, jezičkih i kulturnih osobenosti i razlika. Naravno, kao što je poznato, opet iz poznatih razloga, kod južnoslovenskih naroda, za razliku od evropskih nacija (nacija starog kontinenta), nije došlo do sjedinjenja više etniciteta u jedan nacionalitet, već su se svi etniciteti razvili u posebne nacije. Tako su se jugoslovenski narodi prvi put i ujedinili 1918. godine u zajedničku državu kao